

УДК 35:342.34:323:004(477)

КУЗЬМЕНКО Віктор Миколайович,
аспірант ДРІДУ НАДУ

КУЗЬМЕНКО Микола Юрійович,
викладач вищої категорії, викладач-методист,
Бердянський машинобудівний коледж Запорізького нац. технічного ун-ту

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ТА ТЕХНОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННОЇ ДЕМОКРАТІЇ В УКРАЇНІ

Аналізуються конституційно-правові та технологічні засади державної політики у сфері становлення та розвитку електронної демократії в Україні. Досліджується досвід Європейського Союзу з унормування діяльності щодо впровадження електронної демократії. Надаються практичні рекомендації щодо застосування комплексу підходів до формування та втілення державної політики України у сфері становлення та розвитку електронної демократії, що ґрунтуються на сучасних управлінських технологіях.

Ключові слова: державна політика, електронна демократія, стратегічне управління, проектний підхід, публічно-приватне партнерство, процесний підхід.

Kuzmenko V. M., Kuzmenko M. Y. Constitutional, legal and technological basis of the state policy in the field of electronic democracy building and development in Ukraine

The constitutional and legal and technological principles of the state policy in the field of building and development of e-democracy in Ukraine are analyzed. The European Union's experience in standardizing activities related to the implementation of e-democracy is researched. The practical recommendations for the application of the complex of

approaches to the formation and implementation of the state policy of Ukraine in the field of formation and development e-democracy, based on modern managerial technologies are presented.

Key words: state policy, e-democracy, strategic management, project approach, public-private partnership, process approach.

Постановка проблеми. Кабінет Міністрів України 8 листопада 2017 р. ухвалив «Концепцію розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації» (далі – Концепція). У документі зазначається, що «метою цієї Концепції є формування політичних, організаційних, технологічних та ідеологічних умов розвитку електронної демократії в Україні, що характеризується зростанням широкого долучення громадян до комунікації, співпраці з органами державної влади, контролю за ними, участі у виробленні політики, розвитку самоорганізації та самоврядування, а також рівнем довіри до суб'єктів владних повноважень; узгодження стандартів державної політики зазначеної сфери з міжнародними, зокрема європейськими стандартами». Ключовим принципом задля досягнення мети Концепції є «... вироблення єдиної державної політики у сфері становлення та розвитку електронної демократії, забезпечення її ефективної реалізації» [10].

Однак при розробці єдиної державної політики у сфері становлення та розвитку електронної демократії, на нашу думку, слід звернути увагу також на ключовий документ Європейського Союзу у сфері електронної демократії – Recommendation CM/Rec(2009)1 of the Committee of Ministers to member states on electronic democracy (e-democracy) [23], який чітко окреслює, що «демократія є єдиним способом державного управління, що забезпечує довготривале вирішення політичних, економічних, соціальних та культурних проблем, які стоять перед європейськими суспільствами, та вона може мати різні форми в різних країнах залежно від політичних та конституційних традицій і політичної та правової культури кожної держави» та «інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) поступово сприяють поширенню інформації та обговоренню політичних питань, більш широкій демократичній участі окремих осіб та груп, збільшенню прозорості та підзвітності в демократичних інститутах і процесах». Як бачимо, для європейців «...електронна

демократія є однією з декількох стратегій підтримки демократії, демократичних інститутів та демократичних процесів і поширення демократичних цінностей» [23] (тут і далі переклад наш. – В. К., М. К.).

Такий підхід до сутності електронної демократії, надає змогу акцентувати увагу саме на вдосконаленні демократичних процесів, розвитку демократичних інститутів та поширенні демократичних цінностей, які мають бути враховані в державній політиці у сфері становлення та розвитку електронної демократії в Україні. Адже в українській практиці, коли йдеться про електронну демократію, часто звертають увагу насамперед на технологічний складник цього явища, необґрунтовано залишаючи поза увагою власне її сутність. Тобто постає важливе питання: як концепцію долучення громадян до участі в публічному управлінні, трансформувати в реальний механізм управління державними справами за допомогою сучасних цифрових ІКТ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На цей час питанням електронної демократії займаються як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники, серед них: Н. Грицяк [3], В. Дрешпак [4], В. Семиноженко [12], О. Крутій [9], О. Радченко [8], С. Чукут [16]. У працях цих та інших авторів електронна демократія розглядається переважно під кутом зору використання сучасних цифрових ІКТ для залучення громадян до вирішення різноманітних суспільно-політичних завдань. Це, як уже зауважувалося вище, звужує сутність дослідження проблем упровадження та розвитку електронної демократії до вивчення відповідних технологій, інструментів тощо.

Щодо реалізації права громадян на участь в управлінні державними справами заслуговують на увагу розробки таких вчених, як: В. Авер'янов [1], В. Речицький [11], С. Серьогіна [13], О. Чуб [15]. У цих наукових працях аналізується поняття «управління державними справами» на функціональному рівні як замкнутої системи, окремо від сучасних процесів комунікації інформаційного суспільства, у якому громадянин є не тільки споживачем результатів управління державними справами, але й замовником. Тобто на сьогодні в межах різних галузей науки увага приділяється лише окремим аспектам цього багатогранного явища.

Такі зарубіжні вчені, як Т. Павірінта та О. Шабо розглядають шість сучасних форм електронної демократії, на основі яких виділяють тільки одну модель, яка є

життєздатною, при цьому залишають осторонь пошук універсальних технологій, що поєднують усі форми електронної демократії [22]. Цей підхід також не можна визнати оптимальним для системного розгляду досліджуваного нами явища.

Загалом, на нашу думку, слід констатувати недостатнє дослідження питання використання потенціалу універсальних технологій сучасного менеджменту як реального механізму забезпечення громадського права щодо участі в управлінні державними справами та низький ступінь урахування їх під час формування та втілення державної політики у сфері становлення та розвитку електронної демократії в Україні в сучасних конституційно-правових реаліях. Зазначене свідчить про актуальність вивчення цієї тематики та надання відповідних рекомендацій.

Метою статті є розробка практичних рекомендацій щодо уточнення підходів до формування та втілення державної політики України у сфері становлення та розвитку електронної демократії, які б ґрунтувалися на чинних конституційно-правових засадах, ураховували європейські рекомендації у цій сфері та використовували сучасні управлінські технології.

Виклад основного матеріалу. Стаття 3 Конституції України визначає, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [7]. У статті 38 Конституції України визначено, що «громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами», а також надано поняття «державна політика», яке слід розуміти як сукупність ціннісних цілей, державно-управлінських заходів, рішень і дій, порядок реалізації державно-політичних рішень (поставлених державною владою цілей) і системи державного управління розвитком країни [7].

На цей час поняття «управління державними справами» є дискусійним. Науковці розглядають його здебільшого як співвідношення понять «управління державними справами» та «управління суспільними справами» з поняттям «державне управління», що дає можливість визначити дві ключові концепції, які окреслюють різний зміст та мету застосування. Перша концепція – концепція ототожнення

пов'язана з розглядом рівнозначності понять «управління державними справами» та «державне управління» [1 8; 16 Друга концепція – концепція неототожнення розглядає співвідношення між поняттями «управління державними справами» та «державне управління» на рівні частини і цілого [11 13 15]. Однак, на нашу думку, такий підхід до визначення поняття «управління державними справами» в сучасному інформаційному суспільстві з розвиненими цифровими ІКТ потребує уточнення.

Так, сучасна технологія публічно-приватного партнерства довела можливість передачі окремих функцій органів державного управління в публічний та приватний сектори. При цьому:

- 1) підвищується якість надання послуг населенню, які належать до компетенції органів державної влади;
- 2) забезпечуються прозоре використання об'єктів державного майна;
- 3) зменшується податковий тягар, надаються пільги та преференції для бізнесу;
- 4) зберігається державний контроль за активами, створюється можливість успішно використовувати досвід, навички та професіоналізм приватного бізнесу;
- 5) активізуються бізнес-процеси в суспільстві, стимулюється підприємницьке мислення в галузі пошуку нових і перспективних методів взаємодії;
- 6) створюється сприятливе середовище для появи різних форм новаторства та інновацій;
- 7) упроваджуються передові принципи управління в органах державної і муніципальної влади;
- 8) розвивається діалог між владою і бізнесом.

Проектний підхід дозволив залучати фінансові, матеріальні, трудові ресурси до системи державного управління, чим зняв природні економічні обмеження, притаманні системі державного управління. Тому, на нашу думку, слід розглянути «управління державними справами» як комплексну систему, і, перш за все, визначити суб'єкт та об'єкт «управління державними справами» з точки зору універсальної управлінської технології – стратегічного управління.

Стратегічне управління – процес, за допомогою якого здійснюється довгострокове керування організацією, визначаються специфічні цілі діяльності,

розробляються стратегії для досягнення цих цілей, ураховуючи всі важливіші зовнішні та внутрішні умови, а також забезпечується виконання розроблених планів, які постійно розвиваються і змінюються [5].

Суб'єктом стратегічного управління є вища, іноді середня ланка управління державою, спроможна сформувати, розробити й реалізувати стратегію розвитку. Об'єктом стратегічного управління є потенціал суспільства, який включає трудові, матеріальні, фінансові, інформаційні ресурси, залучені в господарську діяльність організації, які здатні визначати конкурентоспроможність організації в довгостроковому періоді.

Стаття 5 Конституції України визначає, що «народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування», стаття 6 Конституції України визначає, що «державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову...» [7]. Відповідно до статті 85 Конституції України до повноважень Верховної Ради України належить «.. визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики...». Згідно зі статтею 116 Кабінет Міністрів України «...забезпечує ...здійснення внутрішньої і зовнішньої політики держави...» [7]. Тобто суб'єктами стратегічного управління в Україні на цей час насамперед є Верховна Рада України та Кабінет Міністрів України, а об'єктами стратегічного управління – суспільні відносини та суспільно важлива діяльність у різних галузях.

Перехід до цифрової ери дозволив надати громадянам максимально повну інформацію про трудові, матеріальні, фінансові, інформаційні ресурси, залучені в діяльність органів державної влади не тільки традиційними шляхами, але й за допомогою сучасних цифрових ІКТ, що дозволило вибудувати канали комунікації між усіма стейкхолдерами державної політики, а тим паче долучити їх до демократичного процесу прийняття публічного управлінського рішення. Тому за допомогою сучасних цифрових ІКТ громадянин України має можливість змінити свою роль зі «стороннього спостерігача» або й об'єкта стратегічного управління на суб'єкт стратегічного управління. У цьому процесі органи державної влади трансформуються в органи сервісної (орієнтованої на клієнта) держави. При цьому завдяки поширенню інформації про трудові, матеріальні, фінансові, інформаційні

ресурси, залучені в діяльність органів державної влади, реалізуються важливі демократичні принципи: відкритості, доступності та підзвітності органів державної влади.

У процесі реалізації технології стратегічного управління важливим питанням є формулювання бачення електронної демократії в системі управління державними справами. У статті 69 Конституції України визначено, що «народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії». Тобто бачення щодо долучення громадян до процесів електронної демократії трансформується в необхідність реалізації права на управління державними справами за допомогою сучасної форми безпосередньої демократії, що сприяє комплексному розумінню поняття електронної демократії. Окрім виконання функцій з державного управління органами державного управління упроваджується орієнтований на клієнта сервісний складник суспільно-владних відносин [14].

Ключовими процесами стратегічного управління є комунікація і ухвалення рішення. Сучасні цифрові ІКТ не тільки реалізують комунікацію між різними віртуальними спільнотами, але й створюють комплексну систему збирання, обробки, збереження інформації щодо демократичного процесу прийняття публічних управлінських рішень, яка доступна з будь-якої точки земної кулі.

Д. Безуглий та Ю. Шаров окреслюють важливість використання проектного підходу на рівні територіальних громад, але, на нашу думку, цей підхід має застосовуватись і під час формування та втілення державної політики, оскільки «інтеграція потенціалу нетрадиційних типів проектів – парасолькових, касетних, інституційних – із засобами системної організації та координації діяльності з цілеспрямованого поширення прогресивних проектних практик і досягнень, з комунікаційно-інформаційним інструментарієм може підняти на новий рівень роботу з управління розвитком та співробітництвом територіальних громад, сприятиме зростанню ефективності використання їх ресурсів» [2].

Отже, сучасна державна політика у сфері становлення та розвитку електронної демократії з урахуванням наявності описаних вище умов, на наш погляд, має ґрунтуватися на таких технологіях:

I. Стратегічне управління, що охоплює:

1. Функцію планування – реалізує право громадянина в управлінні державними справами шляхом визначення стратегії розвитку держави та визначення пріоритетів державної політики.

2. Функцію організації – дозволяє відшукати відсутні ресурси для реалізації державної політики.

3. Функцію мотивації – дозволяє залучити стейкхолдерів публічно-приватного партнерства до державної політики.

4. Функцію контролю – дозволяє проводити корегуючі дії задля досягнення цілей державної політики з урахуванням інтересів стейкхолдерів.

5. Допоміжні процеси:

– комунікація – дозволяє залучити до державної політики стейкхолдерів;

– ухвалення рішень – дозволяє зафіксувати демократичний процес ухвалення публічного управлінського рішення;

II. Проектний підхід – забезпечує прозорість у процедурі планування, розподілі та регулюванні ресурсів (трудових, матеріальних, обладнання) з урахуванням всіх обмежень проекту (технічних, бюджетних, часових).

III. Процесний підхід – дозволяє реалізовувати державну політику результативно та ефективно з виробленням адекватної системи показників та індикаторів.

IV. Сучасні цифрові ІКТ – дозволяють низці стейкхолдерів стати повноцінними суб'єктами цієї державної політики шляхом використання віртуальних спільнот, розширити в часі і просторі межі (можливості) демократичного процесу, спрямованого на ухвалення публічного управлінського рішення, та створюють загальнодоступну систему нагромадження знань щодо розробки та реалізації державної політики.

Так само мають враховуватися підходи, що ґрунтуються на принципах публічно-приватного партнерства, а саме: прозорість, доступність, підзвітність.

Формування та втілення державної політики у сфері становлення та розвитку електронної демократії має ґрунтуватися на низці конституційних положень, а саме статей 3, 38, 69 та розділу II Конституції України, що дають змогу виокремити інструментальний комплекс, який забезпечить управління державними справами

громадянами України задля реалізації прав і свобод людини в демократичному суспільстві. При цьому важливу увагу слід приділити використанню європейського досвіду, а саме нормативному підґрунтю демократичних принципів, інститутів та інструментів, що закріплено в комплексі документів Європейського Союзу:

1. Recommendation CM/Rec(2009)1 of the Committee of Ministers to member states on electronic democracy (e-democracy) – основний документ, що визначає систему принципів розробки та реалізації державної політики у сфері становлення та розвитку електронної демократії [23].

2. No. 1: Generic tools and policies for an electronic democracy – документ, який визначає базовий перелік інструментів електронної демократії, їх призначення та спосіб розробки за допомогою проектного підходу з урахуванням засад публічно-приватного партнерства [17].

3. No. 2: A roadmap approach to e-democracy– документ, який визначає, яким чином розробляється покроковий план дій щодо реалізації державної політики у сфері становлення та розвитку електронної демократії на засадах стратегічного управління із визначенням пріоритетів, заходів, відповідальних осіб [18].

4. No. 3: A checklist for the introduction of e-democracy tools– документ, що визначає технологічні етапи розробки та реалізації державної політики у сфері становлення та розвитку електронної демократії та розглядає електронну демократію як технологію залучення та участі громадян в управлінні державними справами [19].

5. No. 4: A framework for reporting e-democracy initiatives– документ, що визначає організаційні засади побудови системи звітності державної політики у сфері становлення та розвитку електронної демократії [20].

6. No. 5: Evaluating e-democracy – документ, що визначає засади, індикатори та способи вимірювання ефективності державної політики розробки та реалізації державної політики у сфері становлення та розвитку електронної демократії на засадах процесного підходу [21].

Так, в документі «Indicative Guide No.1 to Recommendation Rec (2009) 1 of the Committee of Ministers to member states on e-democracy. Generic tools and policies for an electronic democracy» на цей час визначено 33 базові інструменти електронної демократії [17]. У Концепції визначено, що «найбільш поширеними інструментами

електронної демократії, що застосовуються сьогодні в Україні як на загальнодержавному, так і на місцевому рівні, є електронні консультації, електронні петиції, електронні звернення, бюджети участі (громадські бюджети). Також створені ресурси для оприлюднення наборів даних у формі відкритих даних, у тому числі з використанням електронних платформ, наприклад: «Громадянське суспільство і влада», «Розумне місто» чи «Єдина система місцевих петицій», – які поєднують у собі кілька електронних інструментів участі» [10]. І це є яскравим прикладом можливості використання вищезазначених технологій. Так, електронні консультації – складова частина функції планування стратегічного управління, електронні петиції – складова частина допоміжного процесу стратегічного управління, такого як прийняття рішення, електронні звернення – складова частина функції організації стратегічного управління та громадський бюджет – приклад упровадження проектного підходу в управлінні державними справами.

Слід зауважити, що елементи вищезазначених технологій уже застосовуються в Україні, однак, на нашу думку, не повною мірою, що може призвести до компрометації феномену електронної демократії. Також громадяни нині ще не мають достатній рівень знань і досвіду щодо застосування таких технологій на практиці.

Так, на цей час у звіті «Е-демократія в Україні. Погляди громадян і ключових зацікавлених сторін», виконаного в рамках дослідження Київського міжнародного інституту соціології та програми EGAP (2015), наводяться такі результати дослідження:

1. Не розуміють значення терміна «Урядування» – 86 % опитуваних громадян України.
2. Ніколи не чули терміна «електронна демократія» – 79 % опитуваних громадян України.
3. Частково розуміють значення терміна «електронна демократія» – 41 % опитуваних громадян України [6].

Тому, на нашу думку, заходи державної політики у сфері становлення та розвитку електронної демократії мають бути спрямовані:

1. На вироблення бачення – навіщо потрібна електронна демократія.

2. Залучення сучасних технологій задля становлення та розвитку електронної демократії.

3. Створення загальнодоступної онлайн-системи знань у сфері електронної демократії.

4. Формування середовища, до складу якого будуть входити віртуальні спільноти з різноманітними інтересами.

5. Урахування соціокультурних особливостей стейкхолдерів електронної демократії.

У загальному вигляді поєднання конституційно-правових та технологічних засад державної політики у сфері становлення та розвитку електронної демократії дають змогу виокремити напрями реалізації державної політики у сфері становлення та розвитку електронної демократії (таблиця).

Напрями реалізації державної політики у сфері становлення та розвитку електронної демократії

Засади державної політики	Обґрунтування, технології державної політики	Напрямки державної політики
Конституційно-правові	Стаття 3. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.	Реалізація принципу: Людина – найвища соціальна цінність
	Стаття 38. Громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування.	Реалізація права громадян в управлінні державними справами
	Стаття 69. Народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії.	Визначення електронної демократії як форми безпосередньої демократії
Технологічні	Стратегічне управління	Визначення бачення, стратегію, пріоритети, проекти, заходи, систему індикаторів ефективності

Засади державної політики	Обґрунтування, технології державної політики	Напрямки державної політики
		та результативності
	Публічно-приватне партнерство	Залучення стейкхолдерів технології публічно-приватного партнерства
	Проектний підхід, процесний підхід	Окреслення проектів щодо створення інструментарію електронної демократії, та використання процесний підходу під час реалізації проектів
	Сучасні цифрові ІКТ	Визначення архітектури загальнодержавної комунікативної системи, стандартів обміну даними, наборів відкритих даних

Висновки. Формування та втілення державної політики у сфері становлення та розвитку електронної демократії в Україні, на нашу думку, має ґрунтуватися на гармонійному поєднанні таких технологій: стратегічного управління, проектного підходу, процесного підходу, публічно-приватного партнерства, сучасних цифрових ІКТ, що з урахуванням конституційно-правових засад дозволяє: сформулювати бачення – електронна демократія як форма безпосередньої демократії; окреслити пріоритетні напрями розробки та впровадження інструментів електронної демократії; організувати розвиток віртуальних спільнот у сфері електронної демократії. Цей комплексний підхід до впровадження та розвитку електронної демократії на основі державної політики дозволить чітко сформулювати необхідні заходи та створити відповідну систему показників, завданням яких є вимірювання ефективності державної політики у сфері становлення та розвитку електронної демократії в Україні.

У подальших дослідженнях, на нашу думку, заслуговують на увагу такі напрями: окреслення базового набору інструментів технології електронної демократії, трансформації підготовки державних службовців за принципами проектного менеджменту задля формування проектних команд щодо реалізації проектного портфелю електронної демократії; виокремлення складників модулів електронної

демократії на програмно-технічному рівні; проектування онлайн-платформ, які мають забезпечити реалізацію конституційного права громадян щодо участі в управлінні державними справами в Україні.

Список використаних джерел

1. **Адміністративне** право України. Академічний курс : підручник : у 2 т. / ред. колегія : В. Б. Авер'янов (голова) [та ін.]. – Київ : Юрид. думка, 2004. – Т. 1. Загальна частина. – 584 с.
2. **Безуглий Д. Г.** Проектний підхід в управлінні розвитком та співробітництвом укрупнених територіальних громад / Д. Г. Безуглий, Ю. П. Шаров // Аспекти публічного управління. – 2015. – № 9. – С. 64 – 70.
3. **Грицяк Н. В.** Електронна демократія: простір довіри та політичної взаємодії / Н. В. Грицяк // Аналітика і влада. – 2012. – № 6. – С. 193 – 197.
4. **Дрешпак В. М.** Досвід Фінляндії з упровадження нових он-лайн сервісів для забезпечення участі громадян у публічному управлінні / Дрешпак В. М. // Новітні інформаційно-комунікаційні технології в модернізації публічного управління: зарубіжний і вітчизняний досвід : матеріали IV наук.-практ. семінару, м. Дніпропетровськ, 30 березня – 30 квітня 2016 р. – Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2016. – Режим доступу : http://www.dridu.dp.ua/konf/konf_dridu/itis_seminar_2016/pdf/31.pdf.
5. **Друкер П.** Практика менеджмента / П. Друкер. – М. : Просвещение, 2000. – 711 с.
6. **Е-демократія** в Україні. Погляди громадян і ключових зацікавлених сторін. – Режим доступу : <http://egap.in.ua/wp-content/uploads/2016/07/UKRAINIAN-Report-Open-Mic.pdf>.
7. **Конституція** України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
8. **Крутій О. М.** Публічний діалог в системі політичної культури демократичного суспільства : монографія / О. М. Крутій, О. В. Радченко. – Харків : Вид-во АДНДУ, 2015. – 396 с.

9. **Крутий О. М.** Технології соціального діалогу органів влади і громадськості / О. М. Крутий // Наук. пр. [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Сер. «Державне управління». – 2012. – Т. 181, вип. 169. – С. 22 – 28.

10. **Про схвалення** Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації : розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 листоп. 2017 р. № 797-р. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/797-2017-%D1%80>.

11. **Речицький В. В.** Конституційне АБВ / В. В. Речицький. – Харків : Права людини, 2016. – 408 с.

12. **Семиноженко В. П.** Теоретико-методологічні засади інноваційного розвитку / В. П. Семиноженко // Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. Серія : Економіка та менеджмент. – 2016. – № 9. – С. 12 – 20.

13. **Серьогіна С.** На шляху розвитку національної доктрини державного будівництва та місцевого самоврядування / С. Серьогіна // Вісн. Нац. акад. правових наук України. – 2013. – № 2. – С. 258 – 266.

14. **Соколов А. В.** Передумови та особливості реалізації моделі «сервісної» держави у системі державного управління / А. В. Соколов // Державне управління: удосконалення та розвиток : електрон. наук. фах. вид. – 2013. – № 1. – Режим доступу : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Duur_2013_1_18

15. **Чуб О. О.** Конституційне право громадян України на участь в управлінні державними справами : монографія / О. О. Чуб. – Харків : Одиссей, 2005. – 232 с.

16. **Чукот С. А.** Кращі європейські практики впровадження електронного урядування: досвід Данії / С. А. Чукот, В. Л. Полярна // Інвестиції: практика та досвід. – 2016. – № 24. – С. 140 – 145.

17. **Indicative** Guide No.1 to Recommendation Rec (2009) 1 of the Committee of Ministers to member states on e-democracy. Generic tools and policies for an electronic

democracy. – Access mode : https://www.coe.int/t/dgap/democracy/Source/EDemocracy/CAHDE_IV/CAHDE%20indicative%20guide%20no%201%20Only_23Feb09.pdf.

18. **Indicative** Guide No.2 to Recommendation Rec(2009)9 of Committee of Ministers to member states on e-democracy. A roadmap approach to e-democracy. – Access mode : https://www.coe.int/t/dgap/democracy/Source/EDemocracy/CAHDE_IV/PDF_CAHDE%20indicative%20guide%20no%202%20E.pdf.

19. **Indicative** Guide No.3 to Recommendation Rec (2009) .. of Committee of Ministers to member states on e-democracy. A checklist for the introduction of e-democracy tools. – Access mode : https://www.coe.int/t/dgap/democracy/Source/EDemocracy/CAHDE_IV/PDF_CAHDE%20indicative%20guide%20no%203%20E.pdf.

20. **Indicative** Guide No.4 to Recommendation Rec (2009) .. of Committee of Ministers to member states on e-democracy. A framework for reporting e-democracy initiatives. – Access mode : https://www.coe.int/t/dgap/democracy/Source/EDemocracy/CAHDE_IV/PDF_CAHDE%20indicative%20guide%20no%204%20E.pdf.

21. **Indicative** Guide No.5 to Recommendation Rec (2009) .. of Committee of Ministers to member states on e-democracy. Evaluating e-democracy. – Access mode : https://www.coe.int/t/dgap/democracy/Source/EDemocracy/CAHDE_IV/PDF_CAHDE%20indicative%20guide%20no%205%20E.pdf.

22. **Päivärinta T., Sæbø Ø.** (2006) Models of E-Democracy, Communications of the Association for Information Systems, Vol. 17, Num. 1, Article 37.

23. **Recommendation** CM/Rec(2009)1 of the Committee of Ministers to member states on electronic democracy (e-democracy). – Access mode : https://www.coe.int/t/dgap/democracy/activities/ggis/cahde/2009/RecCM2009_1_and_Accomp_Docs/Recommendation%20CM_Rec_2009_1E_FINAL_PDF.pdf.

List of references

1. **Administratyvne** pravo Ukrainy. Akademichnyi kurs : pidruchnyk : u 2 t. / red. kolehiia : V. B. Averianov (holova) [ta in.]. – Kyiv : Yuryd. dumka, 2004. – T. 1. Zahalna chastyna. – 584 s.

2. **Bezuhlyi D. H.** Proektnyi pidkhid v upravlinni rozvytkom ta spivrobitnytstvom ukрупnenykh terytorialnykh hromad / D. H. Bezuhlyi, Yu. P. Sharov // *Aspekty publichnoho upravlinnia*. – 2015. – № 9. – S. 64 – 70.

3. **Hrytsiak N. V.** Elektronna demokratiia: prostir doviry ta politychnoi vzaiemodii / N. V. Hrytsiak // *Analityka i vlada*. – 2012. – № 6. – S. 193 – 197.

4. **Dreshpak V. M.** Dosvid Finliandii z uprovadzhennia novykh on-lain servisiv dlia zabezpechennia uchasti hromadian u publichnomu upravlinni / Dreshpak V. M. // *Novitni informatsiino-komunikatsiini tekhnologii v modernizatsii publichnoho upravlinnia: zarubizhnyi i vitchyzniani dosvid : materialy IV nauk.-prakt. seminaru, m. Dnipropetrovsk, 30 bereznia – 30 kvitnia 2016 r. – Dnipropetrovsk : DRIDU NADU, 2016. – Rezhym dostupu : http://www.dridu.dp.ua/konf/konf_dridu/itis_seminar_2016/pdf/31.pdf.*

5. Druker P. *Praktika menedzhmenta* / P. Druker. – M. : Prosveschenie, 2000. – 711 s.

6. **E-demokratiia** v Ukraini. Pohliady hromadian i kliuchovykh zatsikavlenykh storin. – Rezhym dostupu : <http://egap.in.ua/wp-content/uploads/2016/07/UKRAINIAN-Report-Open-Mic.pdf>.

7. **Konstytutsiia** Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 28 chervnia 1996 r. № 254k/96-VR. – Rezhym dostupu : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

8. **Krutii O. M.** Publichnyi dialoh v systemi politychnoi kultury demokratychnoho suspilstva : monohrafiia / O. M. Krutii, O. V. Radchenko. – Kharkiv : Vyd-vo ADNDU, 2015. – 396 s.

9. **Krutii O. M.** Tekhnologii sotsialnoho dialohu orhaniv vlady i hromadskosti / O. M. Krutii // *Nauk. pr. [Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu «Kyievo-Mohylianska akademiia»]*. Ser. «Derzhavne upravlinnia». – 2012. – T. 181, vyp. 169. – S. 22 – 28.

10. **Pro skhvalessia** Kontseptsii rozvytku elektronnoi demokrati v Ukraini ta planu zakhodiv shchodo yii realizatsii : rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 8 lystop. 2017 r. № 797-r. – Rezhym dostupu : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/797-2017-%D1%80>.

11. **Rechytskyi V. V.** Konstytutsiine ABV / V. V. Rechytskyi. – Kharkiv : Prava liudyny, 2016. – 408 s.

12. **Semynozhenko V. P.** Teoretyko-metodolohichni zasady innovatsiinoho rozvytku / V. P. Semynozhenko // Problemy innovatsiino-investytsiinoho rozvytku. Seriiia : Ekonomika ta menedzhment. – 2016. – № 9. – S. 12 – 20.

13. **Serohina S.** Na shliakhu rozvytku natsionalnoi doktryny derzhavnoho budivnytstva ta mistsevoho samovriaduvannia / S. Serohina // Visn. Nats. akad. pravovykh nauk Ukrainy. – 2013. – № 2. – S. 258 – 266.

14. **Sokolov A. V.** Peredumovy ta osoblyvosti realizatsii modeli «servisnoi» derzhavy u systemi derzhavnoho upravlinnia / A. V. Sokolov // Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok : elektron. nauk. fakh. vyd. – 2013. – № 1. – Rezhym dostupu : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Duur_2013_1_18

15. **Chub O. O.** Konstytutsiine pravo hromadian Ukrainy na uchast v upravlinni derzhavnymy spravamy : monohrafiia / O. O. Chub. – Kharkiv : Odissei, 2005. – 232 s.

16. **Chukut S. A.** Krashchi yevropeiski praktyky vprovadzhennia elektronnoho uriaduvannia: dosvid Danii / S. A. Chukut, V. L. Poliarna // Investytsii: praktyka ta dosvid. – 2016. – № 24. – S. 140 – 145.

17. **Indicative** Guide No.1 to Recommendation Rec (2009) 1 of the Committee of Ministers to member states on e-democracy. Generic tools and policies for an electronic democracy. – Access mode : https://www.coe.int/t/dgap/democracy/Source/EDemocracy/CAHDE_IV/CAHDE%20indicative%20guide%20no%201%20Eonly_23Feb09.pdf.

18. **Indicative** Guide No.2 to Recommendation Rec(2009)9 of Committee of Ministers to member states on e-democracy. A roadmap approach to e-democracy. – Access mode : https://www.coe.int/t/dgap/democracy/Source/EDemocracy/CAHDE_IV/PDF_CAHDE%20indicative%20guide%20no%202%20E.pdf.

19. **Indicative** Guide No.3 to Recommendation Rec (2009) .. of Committee of Ministers to member states on e-democracy. A checklist for the introduction of e-democracy

tools. – Access mode : https://www.coe.int/t/dgap/democracy/Source/EDemocracy/CAHDE_IV/PDF_CAHDE%20indicative%20guide%20no%203%20E.pdf.

20. **Indicative** Guide No.4 to Recommendation Rec (2009) .. of Committee of Ministers to member states on e-democracy. A framework for reporting e-democracy initiatives. – Access mode : https://www.coe.int/t/dgap/democracy/Source/EDemocracy/CAHDE_IV/PDF_CAHDE%20indicative%20guide%20no%204%20E.pdf.

21. **Indicative** Guide No.5 to Recommendation Rec (2009) .. of Committee of Ministers to member states on e-democracy. Evaluating e-democracy. – Access mode : https://www.coe.int/t/dgap/democracy/Source/EDemocracy/CAHDE_IV/PDF_CAHDE%20indicative%20guide%20no%205%20E.pdf.

22. **Päivärinta T., Sæbø Ø.** (2006) Models of E-Democracy, Communications of the Association for Information Systems, Vol. 17, Num. 1, Article 37.

23. **Recommendation** CM/Rec(2009)1 of the Committee of Ministers to member states on electronic democracy (e-democracy). – Access mode : https://www.coe.int/t/dgap/democracy/activities/ggis/cahde/2009/RecCM2009_1_and_Accomp_Docs/Recommendation%20CM_Rec_2009_1E_FINAL_PDF.pdf.

Надійшла до редколегії 02.04.2018